

A situación da muller no século XX

Durante o século XX a vida das mulleres españolas foi cambiando. Mudaron a súa situación xurídica, as condicións materiais da súa existencia, a súa consideración social e mesmo a súa visibilidade. Influíronlles -non hai dúbida- as transformacións socioeconómicas e políticas do país. Pero non foron meros suxeitos pasivos ante o que acontecía. Tamén loitaron, resistiron e fixéronse escoitar, foron protagonistas da loita polos seus dereitos e pola igualdade.

As primeiras décadas do século XX.

A principios do século XX, as mulleres seguían sometidas a unha **sociedade profundamente patriarcal**. Persistía a subordinación e exclusión xurídica: a privación de dereitos políticos, a restrición dos dereitos civís e a tutela masculina.

Os **roles de xénero** estaban estritamente definidos polos valores tradicionais. As **tarefas domésticas** eran considerados como *os seus labores*, pero moitas -case todas nas clases populares- tiñan que **traballar fóra do fogar**. Aínda que as estatísticas oficiais non as contasen moitas veces, eran esenciais nos labores agrícolas. A súa presenza era maioritaria nalgúnas actividades industriais (séctor textil, industria conserveira). Érano tamén nos servizos persoais e no comercio minorista. En xeral, eran especialmente numerosas nos traballos pouco cualificados e peor remunerados. En caso de conflitos laborais ou problemas empresariais, eran as primeiras en seren despedidas.

Durante as primeiras décadas do século XX, a **lexislación específica sobre o traballo feminino** tiña un tón claramente patriarcal e paternalista: pretendíase protexer as mulleres das duras condicións do traballo industrial para poder garantir as mellores condicións para a procreación e o coidado da familia. Nesta liña poderíanse mencionar, entre outras disposicións: a *Lei de Traballo das Mulleres* (1900), encamiñada a protexer as mulleres durante a maternidade, antes e despois do parto; o *Real Decreto sobre o Traballo de Mulleres e Nenos* (1900), que prohibía traballo dominical; a chamada *Lei da Cadeira* (1912), que prohibía o traballo nocturno; as primeiras normas que regulaban o servizo doméstico (1926), etc. O **subsidio de maternidade** foi regulado por primeira vez en 1929 aínda que na práctica a súa aplicación foi mínima. O incumprimento desta lexislación, ante a falla dunha inspección adecuada, foi xeralizado. Significativamente, do Instituto de Reformas Sociais, organismo fundamental da política laboral española entre 1903 e 1924, non formou parte ningunha muller nin pola representación obreira nin pola patronal.

Dende comezos do século XX comezan a percibirse en España os ecos do **movemento sufraxista** que se está a desenvolver en Europa e Estados Unidos e que comeza a ver parcialmente recoñecidas as súas demandas en prol dos dereitos políticos e sociais das mulleres a raíz da Gran Guerra. Así, nos primeiros anos do século XX, a **causa feminista e sufraxista** colle certo pulo a través de entidades como a burguesa e inicialmente conservadora *Asociación Nacional de Mulleres Españolas*, fundada en 1918, e publicacións como o *Mundo Femenino*, voceiro dela. O seu programa recollía a petición do dereito de voto para as mulleres, a reforma dos códigos penal (adulterio, prostitución) e civil (igualdade dos cónxuxes ante a lei, recoñecemento da capacidade legal plena para as mulleres), a condena da violencia contra as mulleres, a igualdade salarial e o acceso igualitario á educación e á función pública. Algúns grupos ligados ás organizacións obreiras, aos partidos republicanos e nacionalistas e mesmo a algúns círculos católicos comezaron a facerse eco destas demandas. Nestes marcos destacou o labor intelectual e o activismo feminista dalgunhas mulleres: a obreira anarquista **Teresa Claramunt**, as escritoras socialistas **Margarita Nelken** e **María Cambrils**, as educadoras **Carmen de Burgos** e **María de Maeztu**, xuristas como **Clara Campoamor** e **Victoria Kent**, etc.

O activismo feiminista contribuíu a ampliar os **horizontes educativos** das mulleres no primeiro terzo do século XX. Certo que as normas que establecían a **escolaridade obrigatoria** ata os 12 anos (1909) e regulaban a **coeducación** (1912) tiveron unha aplicación limitada, como certificaban as **altas taxas de analfetismo feminino**. Ampliáronse as posibilidades de **ensino profesional**, moi ligadas -iso si- ao exercicio dos tradicionais roles de xénero (matrona, institutriz, enfermeira, taquígrafa, mecanógrafa...). Tamén o fixeron as posibilidades de acceso ao ensino superior: dende 1910 xa non foi preceptiva o permiso das autoridades académicas para matricularse na Universidade. Ademais, a **Xunta de Ampliación** de Estudos, creada en 1907 baixo os auspicios da Institución Libre de Enseñanza, posibilitou o acceso das mulleres en iguais condicións aos homes as bolsas de estudo no estranxeiro. Este organismo foi tamén o promotor da **Residencia de Señoritas** en 1910, dirixida por **María de Maeztu**, cunha finalidade semellante á da famosa Residencia de Estudantes. Con moito esforzo e o apoio institucionista, algunhas **pioneiras** conseguiron visibilidade na vida universitaria e cultural, mesmo dentro das vangardas artísticas (Rosa Chacel, María Zambrano, María Teresa León, Maruja Mallo, María Blanchard). Eran as **modernas**.

Paseniñamente, chegaron algúns cambios. Durante a **Ditadura de Primo de Rivera**, o **Estatuto Municipal** (1924) incluía un apéndice que permitía incluír no censo electoral ás mulleres maiores de 23 non suxeitas á patria postestade, autoridade marital ou tutela do Estado e lles permitía postularse para cargos políticos. Mulleres houbo que aproveitaron estas posibilidades: algunhas foron designadas **concelleiras**, sete foron **alcaldesas** durante a Ditadura, como a mestra **Concepción Pérez**, alcaldesa de Portas (Pontevedra) entre 1925 e 1930. Tamén 15 mullers formaron parte da Asemblea Nacional Consultiva de 1927.

A Segunda República.

A **Segunda República** foi un período de significativas transformacións sociais e políticas. Nas eleccións constituíntes de 1931, as mulleres non puideron votar, pero si podían ser elixidas. Naquelas Cortes, dun total de 470 compoñentes, había **3 mulleres**: **Clara Campoamor**, do Partido Radical; **Victoria Kent**, do Partido Radical Socialista; e a socialista **Margarita Nelken**. A Constitución de 1931 proclamou a **igualdade xurídica** entre homes e mulleres e estendeu a elas o dereito de voto sen ningunha restrición. A defensa ardente do sufraxio feminino por parte de Clara Campoamor contrastou coa posición de Victoria Kent, quen temía a posible orientación conservadora e antirrepublicana do **voto feminino**. Finalmente, o voto feminino foi aprobado por 161 votos a favor, 121 en contra e 188 abstencións.

As **reformas lexislativas** estableceron a **igualdade entre os cónxuxes**, o **matrimonio civil** e o **divorcio**. Curiosamente, máis da metade das demandas de divorcio foron emprendidas por mulleres. No ámbito educativo, as reformas republicanas **reduciron o analfabetismo feminino**, promoveron o **ensino mixto e a coeducación** e ampliaron as posibilidades de acceso ao ensino medio e superior. A lexislación laboral introduciu o **seguro obrigatorio de maternidade**. Un decreto de 1935 declarou ilícita a **prostitución**.

A intensa mobilización política do período republicano fixeron medrar o **interese por organizar ás mulleres** dende as diferentes opcións políticas. Á Unión Republicana de Mulleres impulsada por Clara Campoamor (1931) uníronse a Agrupación Socialista Feminina, o comunista Comité de Mulleres contra a Guerra e o Fascismo, a anarquista Mulleres Libres. Na dereita destacaron tanto a CEDA, como Renovación Española, a Comunión Tradicionalista e a Falanxe crearon as súas respectivas seccións femininas.

Tras o comezo da **guerra civil**, na **zona leal á República**, a revolución social vivida no verán de 1936, trastocou temporalmente os roles de xénero. Algunhas mulleres, non

moitas, incorporáronse ás milicias nas primeiras semanas. A reconstrución do Estado e a organización do Exército Popular da República devolveunas á retagarda.

Singular foi o papel da organización anarquista **Mulleres Libres**, que acadou as 20.000 afiliadas. Destacaron pola a súa defensa dun sistema social baseado no **comunismo libertario**, a afirmación da existencia dunha **problemática feminina específica** e a defensa da **igualdade total entre homes e mulleres**. As mulleres anarquistas amosaron tamén un especial interese pola **anticoncepción**, que consideraban un arma para a liberación da muller. Foi a libertaria **Federica Montseny**, a primeira muller en acceder en España ao cargo de ministra (de Sanidade e Asistencia Social) no goberno de Largo Caballero, quen tratou de regular o **aborto**, pero non conseguiu o apoio dos seus compañeiros de gabinete para estender a todo o territorio español a norma aprobada polo goberno da Generalitat en 1937.

O franquismo.

Na **zona sublevada**, a instauración da ditadura franquista, apoiada pola Igrexa católica e os sectores sociais máis conservadores, significou un **retroceso na visibilidade da muller e nos avances acadados** non só durante a República senón tamén nas décadas anteriores. O fascismo e o catolicismo tradicional inspiradores do réxime plasmáronse nun modelo de muller submisa á autoridade patriarcal, ao servizo da familia, da patria e da Igrexa. A **Sección Feminina** da Falanxe, encabezada por **Pilar Primo de Rivera**, encadrou a miles de mulleres e desempeñou durante a guerra un labor fundamentalmente asistencial, enxalzando virtudes como a obediencia e a abnegación.

Suprimíuse decontado a coeducación nos centros de ensino. Consonte ás directrices da Igrexa católica quedaron **prohibidos, o divorcio, os anticonceptivos e o aborto**. As mulleres volveron quedar sometidas á tutela legal do pai ou do marido, condenadas a cumprir co papel tradicional de esposa e nai. Traballar era incompatible con estas funcións.

Contra as intencións dos xerarcas do réxime, a **etapa desarrollista** dos anos 1960 e comezos dos 1970 forzou algunhas mudanzas significativas. A crecente demanda de man de obra aumentou as posibilidades de ter un **traballo remunerado**, aínda que fose en condicións desfavorables respecto aos varóns. O **proceso de urbanización** contribuíu a debilitar as estruturas familiares tradicionais o influxo da Igrexa católica. A **emigración ao exterior**, a **chegada de turistas estranxeiras** e a **difusión de novas formas de lecer** puxo de relevo o atraso e a represión moral existente. A **expansión da educación superior** posibilitou a chegada á universidade dun maior número de mulleres. A comezos dos anos 1970 xa superaban un terzo do estudantado. Neste contexto o **feminismo** vai abríndose paso na clandestinidade: en 1965 constitúese en Barcelona o Movemento Democrático de Mulleres ligado ao Partido Comunista.

A transición e a consolidación democráticas.

As **condicións sociais da poboación feminina** experimentaron unha transformación fundamental dende mediados dos 1970. España, como outros países da Europa meridional, incorporouse dende aquela á corrente de acelerada **diminución da nupcialidade e da fecundidade**. A **expansión do sistema educativo**, facilitada polo despregamento da Lei Xeral de Educación introducida en 1970, posibilitou a escolarización da práctica totalidade da poboación feminina e un espectacular aumento da presenza feminina na educación secundaria e superior. A **incorporación ao mercado do traballo**, freada pola crise económica dos anos 1970, medrou dende aquela de xeito imparable. Certo que persisten as desigualdades salariais e as posibilidades de promoción (o *teito de cristal*).

A **Constitución de 1978**, coa excepción relevante da sucesión á Coroa, **eliminou tódalas diferenzas xurídicas** entre homes e mulleres. Desapareceron tamén tódolos atrancos legais á participación da muller como electora activa e pasiva e produciuse a súa incorporación ao Exército e ás forzas de seguridade.

O ano 1975, declarado pola ONU Ano Internacional da Muller, propiciou a convocatoria dun gran número de actos, campañas e reunións internacionais. Este marco internacional propiciou a celebración en Madrid no mes de decembro deste ano das Xornadas Nacionais pola Liberación da Muller, o primeiro encontro feminista de alcance estatal que se celebraba en España. Esta e outras reunións sinalaron o comezo dun período de expansión do movemento feminista.

En 1978, mentres se debatía o texto constitucional, **derrogábanse os artigos do Código Penal relativos ao adulterio e o amancebamento**, definidos de xeito claramente discriminatorio para a muller, e **despenalizábase a venda e divulgación de métodos anticonceptivos**. Os avances legais profundizaríanse nos anos 1980. Establécese a **igualdade entre o marido e a muller** tanto no réxime económico como na patria potestade sobre os fillos (1981), aprobase o **divorcio** (1982) e despenalízase o **aborto** (1985) en só tres supostos (malformación do feto, perigo para a vida da nai, embarazos resultado de violación). O **Instituto da Muller**, creado en 1983, converteuse nunha eficaz ferramenta para promover a igualdade de xenero e deseñar políticas específicas neste eido.

Nun contexto formalmente igualitario, as mulleres e o movemento feminista deben seguir loitando en prol da igualdade salarial, dos dereitos reprodutivos e da fin da violencia de xénero e contra a desigualdade salarial e enfrentarse á pervivencia de vellos esterreotipos de xénero, á desigualdade salarial e en contra da desigualdade salarial e de oportunidades.

Malia os avances, a loita non rematou e tampouco todas as batallas están gañadas. As batallas culturais emprendidas por sectores ultraconservadores xa conseguiron vitorias lexislativas nalgúns países e permitiron o aliñamento de sectores significativos da opinión pública.